

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2017. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Vojislav Filipović
Nadežda Gavrilović Vitas

Beograd 2019

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Vojislav Filipović
Nadežda Gavrilović Vitas

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-052-1

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Rukovodioci matičnih projekata, redakcija i saradnici Arheološkog instituta, Izveštaj o radu na matičnim projektima	14
Slaviša Perić, Olga Bajčev, Ružica Arsenijević, Đurđa Obradović, Ivana Dimitrijević, Iskopavanja i konzervacija neolitskih kuća i keramičkih posuda na nalazištu Slatina – Turska česma u Drenovcu u 2017. godini	63
Dragana Antonović, Selen Vitezović, Vidan Dimić, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2017. godine	71
Vojislav Filipović, Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Wayne Powell, Ognjen Mladenović, Rada Gligorić, Andrea Mason, Jadar: Preliminarni rezultati kampanje 2017. godine	79
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2017. godine	87
Bebina Milovanović, Nemanja Mrđić, Ivana Kosanović, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2017. godini	97
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2017. godini	109
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2017. godini	117
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2017. godine	125
Sofija Petković, Igor Bjelić, Dragana Vulović, Gordan Janjić, Nikola Radinović, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2017. godine	135
Stefan Pop-Lazić, Richard Miles, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Projekat Glac – istraživanja 2017. godine	143

Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2017. godini	151
Ivan Bugarski, Guido Heinz, Vujadin Ivanišević, Alexander Maas, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Vladan Zdravković, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2017. godini i snimanje rimskog rudnika u Lecu	159
Barbara Horejs, Aleksandar Bulatović, Bogdana Milić, Ognjen Mladenović, Austrijsko-srpski projekat Praistorijski pejzaži u regionu Puste reke (Leskovac) - istraživanja 2017. godine	169
Dragan Milanović, Petar Milojević, Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave u 2017. godini	173
Stefan Pop-Lazić, Sarah Craft, Vujadin Vujadinović, Maja Živić, Felix Romuliana – Gamzigrad: rekognosciranja 2017. godine	181
Josip Šarić, Preliminarni rezultati analiza okresanih artefakata sa lokaliteta Masinske njive	187
Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, Rezultati tipološke obrade keramičkog materijala sa prostora viminacijumske nekropole Više grobalja	191
Radmila Zotović, Posebne karakteristike proučavanja rimskih votivnih spomenika na teritoriji centralne Srbije	201

UVOD

Godina 2017. bila je posebno važna saradnicima Arheološkog instituta jer se u njoj, pored svih ostalih aktivnosti kojima smo bili posvećeni, obeležavalo 70 godina postojanja i rada naše kuće. Osim svečane akademije održane u zgradi SANU, to je podrazumevalo i izdavanje prigodne publikacije u kojoj su sažeta dostignuća našeg instituta (sl. 1), kao i domaćinstvo XL Skupštini i godišnjem skupu Srpskog arheološkog društva.

Taj trud nas je osnažio u uverenju da je značajno da sabiramo i prezentujemo rezultate koje ostvarimo u toku svake godine. Stoga je ova, sedma po redu sveska zbornika *Arheologija u Srbiji*, koja se uz poslovično zakašnjenje odnosi upravo na 2017. godinu, uz uobičajene izveštaje sa iskopavanja i rekognosciranja i prikaz stručnog i naučnog rada na određenim problemima opremljena i opširnim uvodnim izveštajima o radu na četiri matična projekta Arheološkog instituta. Uz ostalo, ti izveštaji, sačinjeni po ugledu na godišnjake velikih evropskih instituta, sadrže i kompletnu bibliografiju učesnika na projektima i ažurne podatke o kongresima, konferencijama i radionicama na kojima su izlagali.

Slika 1 – *Mnemosynon firmitatis: sedamdeset godina Arheološkog instituta (1947-2017)*

* * *

Saradnici Arheološkog instituta su i u 2017. godini bili uključeni u sistematska i zaštitna arheološka istraživanja, uz pojačan angažman na rekognosciranjima. Našu najvažniju obavezu predstavlja naučni rad, koji se vodio u okviru glavnih projekata instituta i kroz projekte međunarodne saradnje. Učestvovali smo na brojnim skupovima u zemlji i inostranstvu, pri čemu treba napomenuti da su u organizaciji Arheološkog instituta održane dve međunarodne konferencije, uz predstavljanje naših istraživanja na izdvojenom delu godišnjeg skupa Srpskog arheološkog društva. Nisu izostale ni aktivnosti na obradi arheoloških nalaza sa sopstvenih istraživanja i iz muzejskih zbirki širom naše zemlje, a održane su, uz hronične finansijske poteškoće, izdavačka delatnost i bibliotečka razmena.

Naučni projekti

Saradnici Arheološkog instituta angažovani su na sedam naučnih projekata koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, koji su različito kategorisani – četiri projekta su svrstana u osnovna istraživanja (OI), a tri u integralna i interdisciplinarna istraživanja (III). Istakli bismo da se u radu na svim tim projektima, bez obzira na kategoriju, primenjuje multidisciplinarni pristup, uz primenu savremenih metoda prospekcije, arheometrije i dokumentacije.

Arheološki institut je nosilac četiri projekta:

1. *Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije* (OI 177020), rukovodilac dr Slaviša Perić;
2. *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (OI 177007), rukovodilac dr Ivana Popović;
3. *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva* (OI 177021), rukovodilac dr Vujađin Ivanišević;
4. *IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije* (III 47018), rukovodilac dr Miomir Korać.

Saradnici instituta uključeni su u još tri naučna projekta, koja se realizuju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i u Istorijskom institutu u Beogradu:

1. *Bioarheologija drevne Evrope: ljudi, biljke i životinje u praistoriji Srbije* (III 47001), rukovodilac prof. dr Sofija Stefanović;
2. *Kulturne promene i populaciona kretanja u ranoj praistoriji centralnog Balkana* (OI 177023), rukovodilac prof. dr Dušan Mihailović;
3. *Etnogeneza Srba u srednjem veku (rani srednji vek) – Usporedna analiza istorijsko-kulturnog nasleđa, genetskog materijala i predmeta materijalne kulture sa aspekta analitičke hemije* (III 47025), rukovodilac dr Irena Cvijanović.

Međunarodni projekti i saradnja

Arheološki institut, kao vodeća kuća sprske arheologije, ima razgranatu međunarodnu saradnju. Njen važan deo čini učešće u brojnim međunarodnim projektima, što s jedne strane omogućava unapređenje samih istraživanja uz uvođenje novih metoda, a sa druge svedoči o svesti da je nauka nužno internacionalna i da inostranoj publici treba pružiti mogućnost da se kroz neposrednu saradnju upozna sa dometima naših istraživanja, na paritetnoj osnovi i na obostranu korist.

Napomenuli bismo i da je u okviru nominacije “Frontiers of the Roman Empire – The Danube Limes” na UNESCO-vu listu svestske baštine, u čijoj drugoj fazi učestvuje i Republika Srbija, održan sastanak u Budimpešti radi dogovora oko strategije za nominaciju celokupnog

Rimskog limesa. Sastanku su prisustvovali predstavnici svih evropskih zemalja čiji su delovi u postupku nominacije ili se već nalaze na listi svetske kulturne baštine. Učesnici su ujedno i članovi Bratislava grupe, odnosno savetodavnog tela koje se bavi arheološkim i drugim naučnim aspektima rimskih granica (Velika Britanija, Holandija, Nemačka, Austrija, Slovačka, Mađarska, Srbija, Bugarska i Rumunija).

Priloženi popis predstavlja tek deo aktivnosti na međunarodnoj sceni. Arheološki institut je tokom 2017. godine bio partner u sledećim međunarodnim projektima:

1. *Arheološka istraživanja naseobinskih sistema, sahranjivanja i rudnih resursa u bronzanom dobu severozapadne Srbije*, Arheološki institut, Brooklyn College, The City University of New York, Muzej Jadra Loznica, Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo;
2. *Srpsko-francusko-nemačka arheološka istraživanja u oblasti Caričinog grada*, Arheološki institut, Centre national de la recherche scientifique (CNRS), Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz (RGZM);
3. *ArchaeoLandscapes International*, mreža institucija potekla iz projekta Evropske unije *ArchaeoLandscapes Europe*, Culture Programme 2007–2013;
4. *ARCHEST*, projekat Evropske unije – Culture Programme 2014–2020, Viminacijum, Akvileja, Emona, Sirmijum;
5. *Die byzantinisch-awarischen Beziehungen auf Grundlage der archäologischen Hinterlassenschaft* (2013–2017), Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz (RGZM), Archäologischen Institut der Eötvös Loránd-Universität, Budapest (ELTE BTK RI), Archäologischen Institut der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (MTA BTK RI), Ungarischen Nationalmuseum, Budapest (MNM), Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Nitra (SAN AI), Arheološki institut.
6. *Glass from Byzantium to Bagdad – trade and technology from the Byzantine Empire to the Abbasid Caliphate*, University College London (UCL) – Qatar;
7. *Implementacija hrišćanstva u kasnoantičkoj dijezi Mezija/Dakija*, projekat sa Univerzitetom u Lili u okviru bilateralne saradnje sa Francuskom *Program partnerstva Hubert Curien „PHC Pavle Savić“* Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije;
8. *Arkwork*, cost-action CA 15201;
9. *Spomenici VII legije u Dalmaciji i Meziji*, projekat bilateralne saradnje sa Sveučilištem u Zagrebu;
10. *Coin Hoards of the Roman Empire Project*, University of Oxford;
11. *Praistorijski pejzaži regiona Pusta reka / Prehistoric landscapes of the Pusta Reka region (Leskovac)*, Institut für Orientalische und Europäische Archäologie – OREA, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Arheološki institut;
12. *Rewriting Early Bronze Age Chronology in the south-western Balkans: Evidence from Large-Scale Radiocarbon Dating*, Institut für Ur- und Frühgeschichte und Vorderasiatische Archäologie, Ruprecht-Karls Universität Heidelberg, Department Institute of Archaeology, University College London, Arheološki institut.

13. *Drevna DNK u Srbiji / Ancient DNA in Serbia*, Archaeological Research Laboratory, Department of Archaeology and Classical studies of Stockholm University, Arheološki institut, u sklopu globalnog *The Atlas of a 1000 Ancient Genomes Project*.

14. *Glac Project*, Arheološki institut, The University of Sydney

Saradnja sa institucijama iz oblasti nauke, prosvete i kulture

Arheološki institut je i u 2017. godini sarađivao sa brojnim institucijama iz inostranstva, koje su delom nabrojane u prethodnom tekstu i što će biti opširnije opisano u izveštajima koji slede. Kad je reč o domaćim institucijama, saradnja se ne ograničava samo na zajedničke programe arheoloških iskopavanja i obradu materijala, već i na druga istraživanja, pre svega u oblasti arheometrije (petrološke, hemijske, fizičko-hemijske analize itd). Tokom 2017. godine, sarađivali smo sa nizom kuća, među kojima su: Filozofski fakultet u Beogradu – Odeljenje za arheologiju, Fakultet za fizičku hemiju u Beogradu, Rudarsko-geološki fakultet u Beogradu – Laboratorija za SEM-EDS i Departman za mineralogiju, kristalografiju, petrologiju i geochemiju, Tehnološko-metalurški fakultet u Beogradu, Institut za nuklearne nauke „Vinča“, Geografski institut, Institut za ispitivanje materijala IMS, Vizantološki institut SANU, Balkanološki institut SANU, Istorijski institut, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Beogradu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Nišu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Pančevu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Valjevu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Sremskoj Mitrovici, Narodni muzej u Beogradu, Muzej grada Beograda, Muzej Srema u Sremskoj Mitrovici, Narodni muzej u Požarevcu, Muzej Ras u Novom Pazaru, Narodni muzej u Zaječaru, Zavičajni muzej u Knjaževcu, Zavičajni muzej u Paraćinu, Muzej Jadra u Loznicu, Muzej rudničko-takovskog kraja u Gornjem Milanovcu, Muzej Krajine u Negotinu, Narodni muzej u Nišu, Narodni muzej u Kruševcu, Narodni muzej u Leskovcu, Narodni muzej u Vranju, Zavičajni muzej u Aleksincu i Istraživačka stanica Petnica.

Organizacija naučnih skupova

Pored predstavljanja na XL godišnjem skupu Srpskog arheološkog društva, tokom 2017. godine Arheološki institut je učestvovao i u organizaciji i domaćinstvu dva međunarodna naučna skupa, o kojima će nešto više reči biti u uvodnim tekstovima o radu na matičnim projektima:

1. *Circulation of the Antique Coins in Southeastern Europe*, održan u Viminacijumu od 14. do 18. septembra 2017. godine u organizaciji Arheološkog instituta;
2. *2nd Perspective of Balkan Archaeology (PeBA), Spheres of Interaction – Contacts and Relationships between the Balkans and Adjacent Regions in the Late Bronze Age/Iron Age (13th/12th – 6th/5th BCE)*, održan u Beogradu od 15. do 17. septembra 2017, u organizaciji Ludwig Maximilian Universität, München (Distant Worlds: Munich Graduate School for Ancient Studies), Südosteuropa-Gesellschaft i Arheološkog instituta.

Učešće na skupovima, predavanja, studijska putovanja

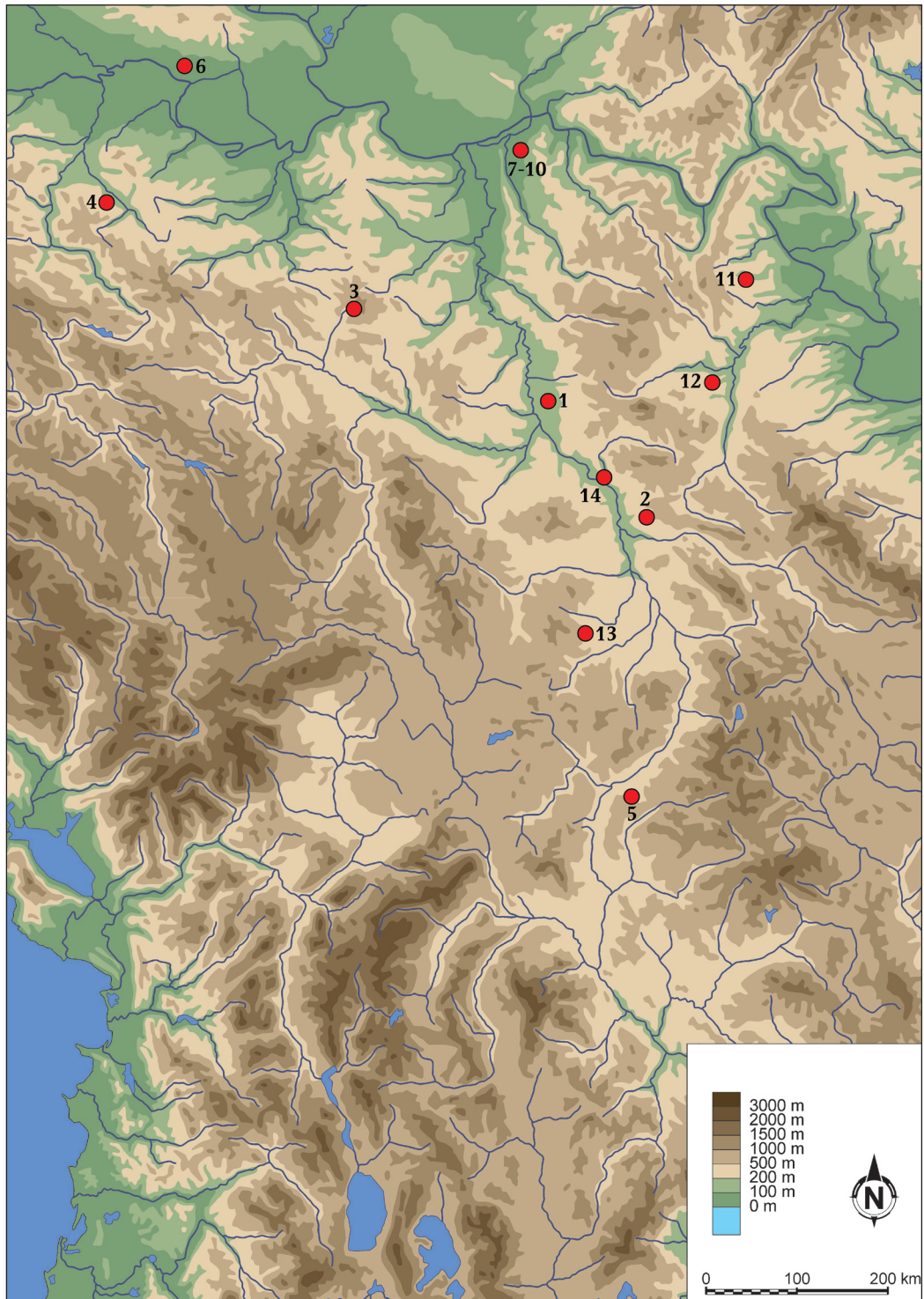
Kao i prethodnih godina, i tokom 2017. godine saradnici Arheološkog instituta su učestvovali na većem broju naučnih, stručnih i projektnih skupova, držali predavanja i obavili brojna

studijska putovanja u zemlji i inostranstvu (Austrija, Belgija, Bolivija, Bugarska, Crna Gora, Češka, Francuska, Grčka, Hrvatska, Italija, Kipar, Mađarska, Nemačka, Poljska, Rumunija, Rusija, Slovenija, Španija, Ujedinjeno Kraljevstvo). Taj trud će u ovoj svesci takođe biti predstavljen detaljnije nego što je to činjeno u prethodnim godišnjacima.

Iskopavanja i rekognosciranja (sl. 2)

U 2017. godini obavljeno je nešto manje arheoloških istraživanja nego što je to bio slučaj prethodnih godina. Najčešće su nastavljeni višegodišnji programi sistematskih istraživanja, uz stalne programe zaštitnih iskopavanja, pre svega onih u Viminacijumu i u okolini:

1. Slatina – Turska česma, Drenovac (Paraćin), sistematska istraživanja u okviru projekta *Stalna arheološka radionica – srednje Pomoravlje u neolitizaciji jugoistočne Evrope*, u saradnji sa Zavičajnim muzejom u Paraćinu, rukovodilac Slaviša Perić. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;
2. Velika humska čuka, Hum (Niš), sistematska istraživanja u okviru projekta *Arheološka istraživanja na lokalitetu Velika humska čuka u Humu kod Niša*, u saradnji sa Narodnim muzejom u Nišu, rukovodilac Aleksandar Bulatović. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, Grada Niša i Gradske opštine Crveni Krst;
3. Prljuša, Mali Šturac, Rudnik (Gornji Milanovac), sistematska istraživanja u okviru projekta *Prospekcija Malog Šturca – istraživanje praistorijskog rudarstva: iskopavanje Objekta 1 i istraživanje njegove veze sa okolnim oknima*, u saradnji sa Muzejom rudničko-takovskog kraja u Gornjem Milanovcu, rukovodilac Dragana Antonović. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, Opštine Gornji Milanovac i Rudnika i flotacije „Rudnik“ d.o.o. iz Rudnika;
4. Gradac, Cikote (Loznica), sondažno iskopavanje u okviru projekta *Archaeological Investigation of the Settlement Systems, Burials, and Mining Resources in the Bronze Age of Northwestern Serbia*, u saradnji sa Brooklyn College, New York, rukovodioci Arthur H. Bankoff i Aleksandar Bulatović. Istraživanje je vršeno sredstvima američkog partnera;
5. Kale – Krševica (Bujanovac), sistematska istraživanja u okviru projekta *Arheološki lokalitet Kale u Krševici*, u saradnji sa Narodnim muzejom u Beogradu i Narodnim muzejom u Vranju, rukovodilac Ivan Vranić. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;
6. Sirmium – Glacov salaš (Sremska Mitrovica), sistematska istraživanja u okviru *Glac Project*, u saradnji sa The University of Sydney i uz učešće Muzeja Srema i Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Sremske Mitrovice, rukovodioci Stefan Pop-Lazić i Richard Miles. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i australijskog partnera;
7. Viminacium – Amfiteatar, Kostolac (Požarevac), sistematska istraživanja Arheološkog instituta i Centra za nove tehnologije, rukovodilac Snežana Golubović. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;

Slika 2 – Terenska istraživanja Arheološkog instituta u 2017. godini

8. Viminacium – Rit, Kostolac (Požarevac), zaštitno iskopavanje Arheološkog instituta i Centra za nove tehnologije, rukovodilac Miomir Korać. Istraživanja su vršena sredstvima TE-KO Kostolac;
9. Viminacium – Čair – Castrum (Požarevac), zaštitno iskopavanje Arheološkog instituta, rukovodilac Miomir Korać. Istraživanja su vršena sredstvima TE-KO Kostolac;
10. Viminacium – *Konzervacija i prezentacija zidnih slika sa arheoloških lokaliteta: Amfiteatar, Objekat sa apsidom i Skladište mazuta – Viminacijum (Požarevac)*, konzervatoriko-restauratorski radovi u saradnji sa Departmanom za mineralogiju, kristalografiju, petrologiju i geohemiju Rudarsko-geološkog fakulteta u Beogradu i Institutom za nuklearne nauke „Vinča“, rukovodilac Dragana Rogić. Radovi su vršeni sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;
11. Vrelo – Šarkamen (Negotin), sistematska istraživanja u okviru projekta *Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija*, u saradnji sa Muzejom Krajine u Negotinu i Zavodom za zaštitu spomenika kulture u Nišu, rukovodilac Sofija Petković. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Opštine Negotin;
12. Romuliana – rekognosciranje 2017. godine (Zaječar), sistematsko rekognosciranje u saradnji sa Florida State University i Narodnim muzejem u Zaječaru, rukovodilac Stefan Pop-Lazić. Istraživanje je vršeno sredstvima inostranog partnera;
13. Caričin grad – Štulac (Lebane); sistematska istraživanja u okviru projekta *Srpsko-francusko-nemačka arheološka istraživanja u oblasti Caričinog grada*, u saradnji sa Centre national de la recherche scientifique (CNRS, Francuska), Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz (RGZM, Nemačka) i Narodnim muzejom u Leskovcu, rukovodioci Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant i Rainer Schreg. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, francuskog i nemačkog partnera.
14. *Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave*, sistematska rekognosciranja u saradnji sa Narodnim muzejom Niš i Zavičajnim muzejom Aleksinac, rukovodilac Dragan Milanović. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, Narodnog muzeja Niš, Zavičajnog muzeja Aleksinac i Organizacije za turizam, kulturu i sport u Sokobanji.

Izložbe

Journey to the past – Itinerarium Romanum Serbiae – Viminacium: Arheološki institut je pod pokroviteljstvom Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije u 2017. godini realizovao izložbu u Santa Kruzu (Bolivija) i Pragu.

Provincial and Imperial Mint in Viminacium, autora Mirjane Vojvode i Bojane Borić Brešković, prilikom međunarodnog numizmatičkog simpozijuma *Circulation of the Antique Coins in Southeastern Europe* u Viminacijumu, od 15. do 17. septembra 2017. godine.

Izdavačka delatnost

U 2017. godini beležimo nešto više izdanja u odnosu na nekoliko prethodnih godina. Održana je dinamika izlaženja našeg glasila Starinara, odštampan je novi broj časopisa Arheologija i prirodne nauke, kao i tri monografije i reprezentativni Zbornik Arheološkog insituta, jedna knjiga iz edicije Arheološka građa Srbije, kao i zbornici iz ove serije za 2014. i 2015. godinu. Spisku dodajemo i izdanje iz 2016. godine koje greškom nismo naveli u prethodnom godišnjaku:

Periodika

* Старинар (нова серија) LXVII (2017) (уредник Миомир Кораћ) – 278 стр., илустр.; 30 cm, YU ISSN 0350-0241

* Arheologija i prirodne nauke = Archaeology and science 12 (2017) (glavni i odgovorni urednik Miomir Korać) 218 str.: ilustr.; 28 cm, ISSN 1452-7448

Seriја Posebna izdanja (Monographs)

* Close to the bone : current studies in bone technologies / editor Selena Vitezović. - Belgrade : Institute of Archaeology, 2016 (Beograd : Glasnik). - 396 str. : ilustr. ; 30 cm. ISBN 978-86- 6439-006-4

* Ивана Поповић, Порфир – моћ царева и достојанство богова: скулптуре из римских градова и палата у Србији, Београд: Археолошки институт, 2017, (Београд : Службени гласник). - 167 стр. : илустр. ; 23 cm. ISBN 978-86-6439-009-5

* Бојана Племић, Дијана, римска и аутохтона богиња. Дијанин култ у провинцијама Централног и Западног Балкана, Београд: Археолошки институт, 2017, (Ниш : Галаксија). - 194 стр. : илустр. ; 30 cm. ISBN 978-86-6439-012-5

* Vebina Milovanović, Rudarsko-metalurški kompleksi i predmeti od olova u rimskim provincijama na tlu Srbije, Београд: Археолошки институт, 2017, (Beograd : Digital Art). - 373 str. : ilustr. ; 28 cm. ISBN 978-86-6439-627-9

* Mnemosynon Firmitatis: седамдесет година Археолошког института (1947-2017), (ур.) Весна Бикић, Јосип Шарић, Београд: Археолошки институт, 2017, (Београд : Digital Art). - 290 стр. : илустр. ; 28 cm. ISBN 978-86-6439-013-2

Ostala izdanja

* Александар Булатовић, Војислав Филиповић и Рада Глигорић 2017. Лозница - културна стратиграфија праисторијских локалитета у Јадру, Рађевини и Азбуковици. Археолошка грађа Србије X. Београд - Лозница: Археолошки институт - Музеј Јадра, 2017, (Лозница :Новитет). - 309 стр. : илустр. ; 30 cm. – (Археолошка грађа Србије / Археолошки институт; бр. 10), ISBN 978-86-6439-011-8

* Arheologija u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti Arheološkog instituta u 2014. godini (urednici Ivan Bugarski, Nadežda Gavrilović Vitas, Vojislav Filipović). - Elektronsko izd.

- Beograd : Arheološki institut, 2017 (Beograd : Arheološki institut). ISBN 978-86-6439-010-1

* Arheologija u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti Arheološkog instituta u 2015. godini (urednici Ivan Bugarski, Nadežda Gavrilović Vitas, Vojislav Filipović). - Elektronsko izd.

- Beograd : Arheološki institut, 2017 (Beograd : Arheološki institut). ISBN 978-86-6439-014-9

Bibliotečka razmena

Biblioteka Arheološkog instituta je u 2017. godini, kao i ranijih godina, putem razmene i poklona, dobila ukupno 419 novih publikacija, od čega 179 monografija i 240 svezaka periodike. Primetan je pad u prilivu monografija, koji je početkom decenije iznosio oko 300 publikacija godišnje, dok je časopisa stiglo više nego prethodnih godina. I ovom prilikom ćemo naglasiti da je uobičajena razmena publikacija poštom vrlo skupa, što je glavni razlog skromnijeg godišnjeg uvećavanja našeg bibliotečkog fonda.

Redakcija

Slika 1 – Prikaz vila i nekropole u Ritu, situacija iz 2017. godine, pogled sa severa

Bebina Milovanović, Arheološki institut Beograd
 Nemanja Mrđić, Arheološki institut Beograd
 Ivana Kosanović, Arheološki institut Beograd

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA NA LOKALITETU RIT (VIMINACIJUM) U 2017. GODINI¹

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Rit, koja su se nadovezala na radove iz prethodne godine (Milovanović *et al.* 2018), nastavljena su tokom marta i trajala sve do kraja decembra 2017. godine. Tim radovima je arheološki ispitana površina od 9.061,50 m² sa ukupno 193 sonde (sonde 131–323). Sonde su postavljene na prostoru od preko stotinu hektara duž oboda površinskog kopa Drmno, u zoni gde se očekivao prolaz cevovoda, čija je trasa korigovana na osnovu rezultata istraživanja. Iskopavanjima su prethodila geofizička snimanja u zonama gde je to bilo moguće: zbog postojećih instalacija površinskog kopa (linija bunara za visokonaponskim kablovima) i dalekovoda taj vid prospekcije nije bilo moguće izvršiti na čitavom prostoru. Tokom višemesečnih iskopavanja, istražen je antički objekat stambenog karaktera (*villa rustica*), deo antičke nekropole i više ukopa (pozajmišta gline), četiri bunara i rov koji je korišćen kao kanal za odvođenje vode prilikom poplava.²

Hronološki posmatrano, na ovom delu lokaliteta su krajem 1. i u 2. veku u isto vreme korišćeni ukopi za eksploataciju gline, bunari, rov za odvodnjavanje i nekropola kremiranih i inhumiranih, slobodno ukopanih pokojnika. Tokom druge polovine 2. veka postepeno se zapunjavaju ukopi, bunari i rovovi. Početkom 3. veka bila je izgrađena vila 10, kao i vile 1 i 3 istočno od nje (Redžić *et al.* 2014; Danković, Petaković 2014: 60–63; sl. 1). Jugoistočno od tih objekata, duž južnog puta bio je formiran drugi niz građevina, čiji su zidovi otkriveni 2004. godine (Mikić *et al.* 2006). Desetak godina kasnije, jedna od ovih građevina je opredeljena kao vila s početka 3. veka, na kojoj su tokom narednih stoleća vršene izvesne dogradnje. Osim objekata stambenog karaktera, na pomenutom prostoru se istovremeno odvijao ekonomski život. Jugoistočno od spomenutih objekata, godine 2014. bile su istražene dve manje zgrade, od kojih je objekat 4 protumačen kao deo radioničkog kompleksa, a objekat 5 kao radionica za bojenje i obradu tkanine – *fullonica*. Oba objekta su datovana od tridesetih godina 3. veka do doba tetrarhije (Redžić *et al.* 2017: 80–83).

Antička nekropola

Donedavno su samo pojedini nalazi ukazivali da ovaj deo suburbane zone nije bio prazan (Mirković 1986: 59–60, karta Viminacium et ses necropoles, Inscriptions No. 79, 88), ali iskopavanja severnih nekropola na lokalitetu Rit tokom poslednjih nekoliko godina ukazuju na značaj

¹ Članak predstavlja rezultat rada projekta IRS – *Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije* (I1147018) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Rukovodilac radova bila je Bebina Milovanović, a stručnu ekipu su činili Nemanja Mrđić, Ivana Kosanović i Ilija Mikić.

tog prostora za stanovništvo antičkog Viminacijuma. O postojanju starije nekropole na prostoru između vila 1, 3 i 10 svedoče dva groba kremiranih pokojnika i jedan skeletni, koji su nađeni ispod istočnog zida vile 1 i datovani u 2. vek (Danković, Petaković 2014: 69). Na već postojećoj nekropoli je nastavljeno sahranjivanje inhumiranih pokojnika u grobovima sa konstrukcijom od opeka i u sarkofazima od olova i kamena. Mlađi horizont sahranjivanja je istovremen sa zgradama i mogli bismo da ga pripišemo žiteljima obližnjih vila.

Istraživanjima 2017. godine bio je obuhvaćen niz manjih nekropola koje su se pozicionirale duž puta od Viminacijuma ka Lederati. Između tih malih groblja, koja bi se u konačnoj interpretaciji mogla posmatrati i kao jedna celina zbog veoma sličnih osobina, umetnule su se tri vile rustike koje su, kao što je navedeno, istovremene sa drugom fazom sahranjivanja. Iako nije zahvatala ni najveći prostor niti spada u veće po ukupnom broju pokopanih individua, gustina sahranjivanja na ovoj nekropoli je među najvećim na prostoru Viminacijuma. Grobovi obe faze bili su grupisani sa vrlo malo ili skoro bez slobodnog prostora.

Slika 2 – Deo antičke nekropole, odozgo

Tokom kampanje 2017. godine, nastavljeno je sa praćenjem nekropole istočno od objekta 10. Groblje se pruža u pravcu zapad–istok u širini od oko 20 m. U više sondi je istraženo ukupno 60 grobova inhumiranih i 16 grobova kremiranih pokojnika (sl. 2). Stariju fazu nekropole čine grobovi kremiranih pokojnika (tipovi Mala Kopašnica–Sase I i II) i brojniji grobovi slobodno ukopanih i pokojnika sahranjenih u drvenim sanducima. Početak sahranjivanja se može datovati u kraj 1. i početak 2. veka i traje kroz skoro ceo 2. vek. U većini slučajeva, zidovi gornjeg eta-

ža grobova tipa Mala Kopašnica–Sase bili su oštećeni ukopavanjem grobova inhumiranih pokojnika sa konstrukcijom od opeka iz kasnije faze sahranjivanja. Tri groba tipa Mala Kopašnica Sase II su imala donji etaž napravljen od opeka. U grobovima kremiranih pokojnika donji etaž je pravougaonog oblika, zaobljenih uglova, sa više ili manje ostataka gareži, pepela i spaljenih kostiju. Donji etaž groba G₁-51 bio je pokriven konstrukcijom u vidu dvoslivnog krova (sl. 3), koja je osobenija za inhumacije na ovom prostoru. Zidovi oba etaže su crveno do sivo zapečeni, debljine od 3 do 5 cm. Grobni prilozi su uobičajeni za ovaj oblik sahrane: keramički krčazi i pehari, lampe i bronzani novac. Istom horizontu pripada 18 skeletnih

Slika 3 – G-51

Slika 4a-d –G-86, G-92, G-118 i G-80

grobova. Pored slobodno ukopanih pokojnika, česte su sahrane u drvenom kovčegu o kojima svedoče gvozdeni klinovi nalaženi oko skeleta. Među ovim pokojnicima bilo je i dece, a od priloga se javljaju bronzani novac, stakleni balsamariji, keramički krčazi, pehari, privesci i sl.

Mlađa faza nekropole može da se datuje u 3. vek, jednako kao vile rustike u istoj zoni duž puta. Sahranjivanje inhumiranih pokojnika u toj fazi je nastavljeno u grobovima od opeka i u sarkofazima. Nađena su tri olovna (G-86, 92 i 118, sl. 4a–c)³ i jedan kameni sarkofag (G-80, sl. 4d). Sahranjivanje se vrši sve do poslednjih decenija 3. veka, kada prestaje i korišćenje vila rustika 2 i 3. Olovni sarkofazi iz G-86 i G-92 bili su položeni u grobove sazidane od opeka. Posebna specifičnost groba G-92 je u tome što nije imao uobičajeni poklopac od olova, već olovnu ploču položenu preko sarkofaga čije su se ivice oslanjale na konstrukciju groba, a ne na sam sarkofag. Preko poklopca su zatim ozidana dodatna četiri reda opeke. Svi grobovi sa sarkofazima su bili opljačkani.

Slika 5a – G-103–G-106; 5b – G-122 i G-123

Pojedini grobovi se međusobno dodiruju ili su neposredno jedan pored drugog, što upućuje na zajedničke sahrane ili na kratke intervale u sahranjivanju, naročito kad je u pitanju druga, kasnija faza nekropole (sl. 5a, b). Takođe, sličan je odnos grobova prve i druge faze. Iako postoje izvesna oštećenja, grobovi su planski pozicionirani jedan kraj drugog. Sa rezervom bi moglo da se pretpostavi da takav raspored ukazuje na kontinuitet u sahranjivanju i poštovanje grobova iz prethodne faze. U tom slučaju, minimalna oštećenja starijih grobova su nastala samo iz želje da se popuni prostor između njih.

Rov

Duž severnog profila sonde 264 istražen je, u dužini od 12,48 m, rov koji se pruža u pravcu istok–zapad (sl. 6). Rov se pratio od zapadnog profila sonde do mesta gde zalazi u severni profil. Uočen je na dubini od 1,30 m i u gornjoj niveleti je maksimalne širine 1,60 m. Levkasto se sužava do dna na relativnoj dubini od 2,30 m. Maksimalna širina rova na dnu je 0,40 m. Ispunu rova čini

³ Opširnije o olovnim sarkofazima na prostoru Viminacijuma v. Golubović 2001; Milovanović 2017: 122–123.

tamnorka zemlja sa ulomcima keramičkih posuda, životinjskim kostima i komadima škriljca, krečnjaka i opeka. Ovaj rov, koji se verovatno nalazi sa južne strane puta koji do Lederate, predstavlja grubu granicu nekropole. Severno od puta konstatovano je više pojedinačnih grobova iz svih perioda, uglavnom uništenih ili oštećenih, ili u manjim, nepovezanim i međusobno udaljenim grupama. Situacija je dakle veoma različita od one koju srećemo sa južne strane puta.

Slika 6 – Sonda 264, rov 1

Ukopi i bunari

Tokom istraživanja objekta 10 iskopana su dva starija ukopa, jedan u severozapadnom delu vile, u prostoriji III, i drugi u jugozapadnom delu objekta unutar zidova prostorije IX. Ukopi su se širili van objekta i gabarita sonde, pa nisu istraženi u potpunosti. U zoni zapadnog dela prostorije III, unutar ukopa 1 konstatovani su bunari 11 i 12, dok je pod jugoistočnim delom prostorije IX, unutar ukopa 2, ispražnjen bunar 10. Bunari su stariji od ukopa i verovatno su služili za zalivanje okolnih poljoprivrednih površina.

Ukop 1, konstatovan na dubini od 0,90 m, zalazi ispod zapadnog i severnog zida prostorije III (sl. 7a). Maksimalna istražena dužina ukopa iznosi 11,50 m, dok je širine 3,90 m. Ukop 1 nije ujednačene dubine, već se stepenasto spušta prema profilima sonde. Dno ukopa je na najvećoj relativnoj dubini od 2,30 m. Ukop 2 je uočen u gabaritu i izvan prostorije IX, na dubini od 1,20 m. Ukop, maksimalne dužine 8,65 m, unutar objekta

Slika 7a – Objekat 10, prostorija III, ukop 1

se širi do 3,20 m, a van njega još 1,30 m, gde zalazi pod južni profil sonde (sl. 7b). Ukop se sa severne strane završava na oko 0,30 m zida 15. Nepravilnog je oblika i levkasto se sužava do najveće dubine od 1,50 m gde je ukopan u sloj žute, arheološki sterilne zemlje. Bio je ispunjen fragmentima keramičkih posuda, životinjskim kostima, gvozdanim klinovima, oplatama od bronzе, kao i ulomcima opeka, tegula i kamena škrljca.

Slika 7b – Objekat 10, prostorija IX, ukop 2

Bunar 11 je zapažen na relativnoj dubini 1,80 m, na oko 0,90 m južno od zida 8 u prostoriji III (sl. 8a). Kružnog je oblika, prečnika 1,25 m na gornjoj niveleti. Na dubini od 2,40 m, sužava se do prečnika 0,85 m, dok je prečnik dna bunara 0,80 m. Pri dnu bunara 11 je dokumentovan sloj peska visine 0,30 m. Samo dno, u vidu ploče od sedimenta nastalog taloženjem kalcijuma iz vode, kamenca, dokopano je na relativnoj dubini od 3,65 m. Ispunu bunara 11 su činili fragmenti različitih keramičkih posuda, ulomci opeka i kamena škrljca. Bunar 12 je uočen unutar ukopa 1 u gabaritu iste prostorije III, na dubini 1,20 m (sl. 8b). Kružnog je oblika, pri čemu prečnik na gornjoj koti iznosi 1,70 m. Bunar 12 se levkasto sužava: na dubini od 2,40 m uočen je prvi banak, očuvan uz južnu ivicu, širine je 25–30 cm. Drugi banak je bio ispušten na dubini od 2,90 m. Unutar zapadnog dela banka, u sloju tamnomrke zemlje na dubini od 3 m, pronađeni su fragmenti bar dva keramička lonca crvene boje pečenja. Na dubini od 2,90 m prečnik bunara iznosi 0,90 m. Pri dnu su vidljivi ostaci drvenih dasaka, odnosno bureta koje je sačuvano u visini od 0,60 m. Sačuvani su ostaci 22 daske, od kojih je najšira 14 cm. Prečnik bureta je 0,80 m, dok je prečnik dna bunra 0,70 m. Dno bunara je na relativnoj dubini 3,95 m i završava se fragmentovanom pločom od kamenca ispod koje se nastavlja pesak. Takvi bunari, datovani u vreme 2. veka, poznati su i na ovom (Redžić *et al.* 2017: 79, nap. 3, sl. 5; Milovanović *et al.* 2018: 48–50, sl. 6–7) i na drugim lokalitetima u Viminacijumu (Danković, Bogdanović 2017: 474–475, sl. 4–5, 7).

Bunar 10 unutar ukopa 2 u zoni prostorije IX se naslanja na južni zid prostorije VII (sl. 8c). Uočen je na dubini od 1,40 m. U gornjoj niveleti je elipsastog oblika, dužine 2 m i širine 1,40 m. Ispunjen je tamnomrkom zemljom sa ulomcima keramičkih posuda i retkim komadima opeka i škrljca. Na dubini 1,10 m je banak širine 20–25 cm, a zatim se bunar sužava i dobija oblik pravougaonika dimenzija 1,50 x 1 m. Dno bunara je konstantovano na dubini od 3,80 m, gde se naišlo na sloj kamenca koji je probijen na više mesta i ispod koga su slojevi peska. Na toj dubini su obustavljeni radovi. Sloj peska iznad ploče je debljine 0,50 m.

Slika 8a – Objekat 10, prostorija III, bunar 11; 8b – Objekat 10, prostorija III, bunar 12;
8c – Objekat 10, prostorija IX, bunar 10; 8d – Sonda 131, ukop 1, bunar 9

Severoistočno od objekta 10, istražen je deo većeg ukopa 1 koji obuhvata sonde 131 i 135 i širi se i izvan njih (sl. 9). Iako nije bilo mogućnosti da se istraži u potpunosti, može se reći da taj ukop predstavlja još jedno pozajmište za glinu iz 1. i 2. veka. U gornjim slojevima, ukop zahvata celu površinu sonde 131 (10 m x 5 m), da bi se od dubine 1,20 m postepeno sužavao i pratio u dužini od 8,30 m i širini od 3,90 m. Dno ukopa je u sloju zdravice, na dubini od 1,85 m. Isti ukop je istraživan i u susjednoj sondi 135, koju je od sonde 131 delio kontrolni profil širine 0,50 m. U ovoj sondi, dimenzija 10 m x 10 m, ukop 1 je uočen na relativnoj dubini od 0,75 m. Na dubini od 1,10 m postepeno se sužava, dok je dno dokopano na dubini od 2 m.

Na pojedinim mestima unutar ukopa nailazi se na nepravilne, približno kružne jame ispunjene tamnomrkom zemljom sa ulomcima keramičkih posuda i životinjskim kostima. Istraženo je ukupno pet takvih jama. Jama 1 je uočena na dubini od 2 m, četvorougonaog je oblika u gornjoj niveleti i dimenzija 1,85 m x 1,85 m. Postepeno se sužava u pravilan krug prečnika 1 m. Jama je ispražnjena do dna koje je na dubini od 2,95 m. Jama 2 je kružnog oblika, prečnika 1,60 m i nalazi se uz severni profil sonde. Uočena je na dubini od 2,30 m, dok joj se dno javlja na dubini

od 2,65 m. Jama 3 je ovalna, ukopana neposredno uz jamu 2. Uočena je na dubini od 2,30 m, većim delom zalazi u severni profil sonde, a istražena je u površini od 2,20 m x 1,60 m. Dno jame 3 je konstantovano na dubini od 3 m. Jama 4 je uočena u jugozapadnom delu sonde, na dubini od 1,90 m. Ovalnog je oblika, dimenzija 2,50 m x 2,05 m. Dno jame je na relativnoj dubini od 2,55 m. Uz severnu ivicu jame 4 je konstantovan deo jame 5, koja većim delom zalazi u zapadni

Slika 9 – Sonda 135, ukop 1 sa jamama

profil sonde. Dužina jame je 2,90 m, dok je njena najveća očuvana širina 1,10 m. Dno jame, mereno od zapadnog profila sonde, nalazi se na dubini od 2,50 m.

Sve jame su bile ispunjene tamnomrkom zemljom sa fragmentima različitih keramičkih posuda 2–3. veka i životinjskim kostima. Iz jame 1 i 2 su uzeti uzorci gline za analizu. U ukopu 1 koji zahvata sondu 131, istražen je bunar 9 četvrtastog oblika, dimenzija 1,20 m x 1,30 m (sl. 8d). Ispunu bunara činila je tamnomrka, glinovita zemlja sa ulomcima sitne crvenke. Mestimično se nailazilo na škriljac i na fragmente keramičkih posuda. Na dubini od 3,30 m pojavio se sloj sitnog sivkastog peska (muljak), debljine oko 20 cm. Ispod peska se na dubini od 3,45-3,50 m pojavila četvorougona kasete od dasaka – oplata bunara. Tri strane kasete su dužine po 0,90 m, dok je četvrta, istočna, dugačka 1 m. Daske, zatečene u stanju raspadanja, bile su horizontalno složene, verovatno po dve. Njihova ukupna širina iznosi 0,30 m. Sa spoljne strane kasete konstatovan je sloj sivkaste gline, koji je služio kao tampon zona. Debljina tog sloja bila je 0,30-0,35 m. Ispod dasaka i na samom dnu nalazio se sitan sivožuti pesak. Najveća dubina bunara doseže 3,75 m. U severozapadnom uglu bunara 9, iznad kasete, naišlo se na tanak sloj kamenca.

Objekat 10 (*villa rustica*)

Objekat 10, rimska vila rustika, istražen je u okviru 13 sondi, uglavnom dimenzija 10 m x 5 m sa manjim odstupanjima (sl. 10). Zdanje je otkriveno krajem 2016. godine, kada je prilikom mašinskog kopanja bazena za odvodnjavanje za potrebe kopa Drmno bio oštećen deo istočnog, spoljnog zida zgrade koji je označen kao zid 1. Tom prilikom je postavljena prva sonda i istražena istočna polovina prostorije I, da bi iskopavanja bila obustavljena tokom zime i ponovo nastavljena u aprilu 2017. godine. Objekat je sačuvan u temeljnoj zoni i čini ga devet prostorija sa ukupno 18 zidova. Maksimalne je dužine 21 m i širine 27,50 m. Glavni prilaz

Slika 10 – Objekat 10, *villa rustica*

objektu bio je sa severne strane, gde je sačuvana prilazna staza nasuta peskom, dimenzija 3,90 x 2,90 x 0,05 m. Spoljni zidovi objekta (zidovi 1, 2, 8 i 17) su sačuvani u temeljima, na relativnoj dubini od oko 0,45 m. Njihova širina varira od 0,75 m do 0,85 m, dok im je očuvana visina oko 0,80 m. Jedino zid 2 u severozapadnom delu doseže visinu od 1,20 m, jer je bio izgrađen preko starijeg ukopa, do čijeg dna u zdravici je morao da bude fundiran. Svi zidovi su konstruisani od sitnih ulomaka crvenke, samo su spojevi zidova 1 i 2 i zida 2 sa zidovima 3 i 5 bili ojačani škrljcem u dužini od 0,70 m. Na tim mestima mogu se očekivati baze za stubove

krovne konstrukcije. Delovi zidova iznad temeljne zone sačuvani su samo sa po dve opeke na zidovima 1 i 17. Na osnovu toga možemo da pretpostavimo da su svi spoljni zidovi objekta u gornjem delu bili zidani od čvrstog materijala, verovatno od opeka, zbog čega su i njihovi temelji dublji. Temelji pregradnih zidova unutar objekta, širine oko 0,60 m, bili su očuvani do visine 0,30–0,60 m. Napravljeni su od manjih komada crvenke ispod koje je supstrukcija od šljunka. Pošto su uži i plići, pretpostavljamo da su ti temelji nosili lake konstrukcije od drvenih greda i lepa. Podnica nije sačuvana ni u jednoj prostoriji. Sporadični ostaci heksagonalnih podnih opeka, dva fragmenta mermerne oplata i komad štuko dekoracije su jedini ostaci koji nagoveštavaju unutrašnji izgled vile.

Građevinu čini devet prostorija, od kojih prostorija II predstavlja unutrašnje dvorište, atrijum koji je sa zapadne strane bio natkriven tremom. Dvorište je bilo asimetrično postavljeno i zahvata središnji deo objekta. Duž istočne strane atrijuma su tri manje prostorije (I, V i IV), a duž zapadne tri veće (III, VII i VIII). Dve duže prostorije pružaju se sa južne strane objekta (VI, IX). Prostoriju I formiraju zidovi 1–4. Unutrašnje dimenzije prostorije, čiji je jugozapadni deo oštećen mehanizacijom, iznose 7,40 x 5,40 m. U njenom severozapadnom delu su sačuvani ostaci supstrukcije podnice od grumena maltera i sitnih komada crvenke. U najširem delu, prostorija II (atrijum) je dimenzija 17 m x 9,60 m, dok je najuži deo širine 4,60 m. Unutar atrijuma, sa zapadne strane se nalaze dva postamenta (3 i 4), u čijem pravcu su i pilastri 1 i 2. Istoj konstrukciji pripadala bi i dva pilastra iz prostorije VII (5 i 6), kao i postamenti 5 i 6. Verovatno su, formirajući trem, zapadni deo atrijuma i deo prostorije VII bili pokriveni dvoslivnim krovom. Između zidova 3 i 5, unutar atrijuma, u dužini od 4,60 m je sačuvana supstrukcija od grumena krečnog maltera, sitnog zelenca i mrvljene crvenke. Zapadno od atrijuma se pruža duža, pravougaona prostorija III koju formiraju zidovi 2, 5, 6 i 8. Unutrašnje dimenzije prostorije III su 13,85 m x 5,50 m. Unutar te odaje su po dužini postavljeni postamenti za stubove 1 i 2 koji su nosili krovnu konstrukciju. Očuvani deo prostorije IV, koju čine zidovi 1, 9, 10 i 11, pruža se u istočnom delu objekta. Unutrašnja površina odaje iznosi 5,20 m x 2,90 m. Južno od prostorije IV nalaze se prostorija V koju formiraju zidovi 1, 11, 10, 12 i 13 (dvojni zid), dužina stranica 5,40 m x 4,55 m, i prostorija VI (9,10 m x 4,50 m) koja sa prethodnom deli severne zidove 12 i 13, sa istoka je omeđava zid 1, sa južne strane zid 17 i sa zapadne zid 14. Unutar prostorije VI, paralelno sa zidom 17 pruža se zid 18, udaljen oko 0,80 m. Taj zid se završava unutar prostorije, u vidu pravougaone površine sa krečnjakom čija namena za sada nije poznata. U zapadnom delu objekta je prostorija VII koju čine zidovi 6, 7, 15 i 16, površine 10,60 m x 7,60 m. Imala je krovnu konstrukciju, ili makar trem, koju su nosili postamenti 5 i 6 i pilastri 3, 4, 5 i 6. Uz zapadnu stranu objekta se pruža uska pravougaona prostorija VIII sastavljena od zidova 6, 8, 15 i 16. Unutrašnje dimenzije te odaje su 10,60 m x 1,70 m. Konačno, duž južne strane objekta nalazi se prostorija IX sa zidovima 8, 14, 15 i 17. Severoistični ugao prostorije je otvoren, odnosno nedostaje deo zida 15; verovatno na tom mestu treba očekivati prolaz koji je vodio u atrijum. Površina prostorije IX iznosi 16,10 m x 3 m.

* * *

Na osnovu stratigrafske analize i analize keramičkog materijala, svi pomenuti ukopi i bunari su bili stariji od vile 10. Bunari pripadaju najstarijoj fazi. Njihovi gornji delovi bili su uništeni prilikom formiranja ukopa – pozajmišta gline, kada je otpočeto i njihovo zapunjavanje. Pozajmišta su korišćena tokom 1. i dela 2. veka, dok su nakon toga postepeno zapunjavana otpadom, čime se nastavilo i zapunjavanje bunara. Sve ovo je prethodilo izgradnji vile. U vreme kada je podignuta, početkom 3. veka, ukopi i bunari više nisu bili u funkciji. Na osnovu hronološki osetljivog materijala, tj. nalaza novca, fibula i keramičkih posuda, izgradnja vile se određuje u prvu deceniju 3. veka. Po svemu sudeći, u tom zdanju su živele dve generacije. Vila prestaje da se koristi tokom poslednjih decenija istog stoleća. Uopšte, dosadašnja istraživanja potvrđuju da je prostor u Ritu bio aktivno korišćen sve do osamdesetih godina 3. veka, kada je bio napušten i nije ponovo naseljen.

Nagli prestanak života na tom potesu jasno se podudara sa vojno-političkim dešavanjima na ovom delu limesa. Napadi varvarskih plemena i unutrašnja kriza oličena u samoproglašavanju careva i nemirima u legijama utiču na slabljenje vojne i ekonomske moći evidentno redukovanoj stanovništva. Ne treba zanemariti ni učestale epidemije koje su harale ovim prostorima. Prestaje održavanje sistema za odvodnjavanje i depresija severno od Viminacijuma postaje rit u pravom smislu te reči. Na taj način zamire naseljavanje severnog dela Viminacijuma. To područje je bilo redovno plavljeno u većim poplavama sve do osamdesetih godina prošlog veka, kada je korito Mlave između prema zapadu i kad je postavljen zemljani nasip za potrebe izgradnje TE Kostolac B.

Arheološka istraživanja u Ritu se nastavljaju iz godine u godinu, pružajući nove podatke o opštoj socijalno-ekonomskoj situaciji u severnom i severoistočnom delu Viminacijuma. Do pre samo dve decenije, ovaj prostor je bio nepoznanica. Do tada istražene vile u Viminacijumu uglavnom su bile iz 4. veka (Jovičić 2011), dok su arheološki ostaci iz perioda najvećeg prosperiteta grada bili nedovoljno istraženi. Zahvaljujući novim istraživanjima ova slika se konstantno menja i obogaćuje novim saznanjima.

Bibliografija:

Danković, Bogdanović 2017 – I. Danković, A. Bogdanović, Contribution to the knowledge of Viminacium's water supply, in: S. Forțiu (ed.), *Arhevest V 1. In honorem Doina Benea. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Timișoara, 25 noiembrie 2017*, Szeged 2017, 469–481.

Danković, Petaković 2014 – I. Danković, S. Petaković, Istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum), u: D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2013. godini*, Beograd 2014, 60–63.

Golubović 2011 – S. Golubović, Prilog proučavanju olovnih sarkofaga u Gornjoj Meziji, *Viminacium* 12, 2001, 135–158.

Jovičić 2011 – M. Jovičić, *Vile rustike na teritoriji Viminacijuma*, Master rad, Filozofski fakultet, Beograd 2011.

Mikić et al. 2006 – M. Mikić, V. Stojanović, N. Mrđić, Primena gradiometra za potrebe zaštitnih arheoloških istraživanja u Viminacijumu – lokalitet Rit, *Arheologija i prirodne nauke* 2, 2006, 21–26.

Milovanović 2017 – B. Milovanović, *Rudarsko-metalurški kompleksi i predmeti od olova u rimskim Provincijama na tlu Srbije*. Beograd 2017.

Milovanović et al. 2018 – B. Milovanović, I. Kosanović, N. Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2016. godini*, Beograd 2018, 43–53.

Mirković 1986 – M. Mirković, *Inscriptions de la Mésie Supérieure Vol. II, Viminacium et Margum*, Beograd 1986.

Redžić et al. 2014 – S. Redžić, M. Jovičić, I. Danković, Dve novoistražene vile rustike sa Viminacijuma – istraživanja na lokalitetima Nad Klepečkom i Rit u toku 2011/2012 godine, u: D. Antonović, S. Golubović, V. Bikić (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2012. godini*, Beograd 2014, 66–69.

Redžić et al. 2017 – S. Redžić, M. Jovičić, I. Danković, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2014. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, Beograd 2017, 77–86.

Зотовић, Јордовић 1990 – Љ. Зотовић, Ч. Јордовић, *Viminacium 1. Некропола Више тробаља*, Beograd 1990.